

dr Lidija Madžar

**GLOBALNE PRIVREDNE POSLEDICE
UKRAJINSKOG RATA**

Beograd, 2022. godine

doc. dr Lidija Madžar

**GLOBALNE PRIVREDNE POSLEDICE UKRAJINSKOG
RATA**

Izdavač

ALFA BK UNIVERZITET
Palmira Toljatija 3, Beograd

Za izdavača

prof. dr Maja Ćuk

Urednik izdanja

prof. dr Marijana Vidas Bujanja

Recenzenti

prof. dr Marijana Vidas Bujanja

prof. dr Dragana Vojteški Klenjak

prof. dr Radojko Lukić

Lektura

Lektorski tim Alfa BK Univerziteta

Dizajn korica

doc. dr Lidija Madžar

Silver Worth Bars, Pixabay

Štampa

3D + doo Beograd

Tiraž

100

ISBN

978-86-6461-059-9

Copyright © Lidija Madžar, 2022

Sva prava su zadržana. All rights reserved.

Mojim voljenim roditeljima

Sadržaj

Predgovor.....	1
Spisak slika	3
Spisak tabela	4
I Ekonomski i trgovinski ratovi u savremenom svetu.....	5
1.1 Uvod.....	5
1.2 Trgovinski ratovi.....	6
1.3 Prednosti i mane trgovinskih ratova.....	9
1.4 Trgovinski ratovi i institucije.....	11
1.5 Trgovinski ratovi i digitalizacija	14
1.6 Noviji trgovinski ratovi u međunarodnim ekonomskim odnosima.....	17
1.7 Najnoviji trgovinski rat između zapadnih zemalja i Rusije	23
1.8 Ekonomske sankcije.....	26
Izvori	28
II Noviji <i>koreni</i> Ukrajinske krize	33
2.1 Uvod.....	33
2.2 Narandžasta revolucija.....	34
2.3 Majdanski protesti.....	35
2.4 Ruska aneksija Krima	38
2.5 Administracija predsednika Petra Porošenka.....	40
2.6 Izbor Volodimira Zelenskog i najnovija invazija Rusije na Ukrajinu	42
2.7 Ekonomski profil Ukrajine	46
2.7.1 Poljoprivreda i ribarstvo.....	48
2.7.2 Industrijska proizvodnja.....	48
2.7.3 Trgovina.....	49
2.7.4 Uslužna privreda	51
2.7.5 Razmere trenutnog <i>kraha</i> ukrajinske privrede	51

2.8 Donjecki ugljeni basen.....	54
2.9 Krim	55
Izvori	58
III Uticaj Ukrajinske krize na međunarodne trgovinske i uslužne tokove.....	61
3.1 Uvod.....	61
3.2 Kretanje obima međunarodne trgovine robom	62
3.3 Kretanje vrednosti međunarodne trgovine robom.....	68
3.4 Kretanje globalne trgovine komercijalnim uslugama	69
3.5 Neposredni uticaj pandemije i Ukrajinske krize na međunarodnu trgovinu robom i uslugama.....	71
3.6 Izgledi globalnog rasta u 2022. godini.....	74
3.7 Aktuelni <i>poremećaji</i> u globalnim lancima snabdevanja usled rata u Ukrajini	79
3.8 Uticaj Ukrajinske krize na globalna tržišta nekih metala.....	86
3.9 Privreda Srbije u <i>jeku</i> Ukrajinske krize	89
Izvori	95
IV Energetski aspekti Ukrajinske krize	99
4.1 Uvod.....	99
4.2 Energetska bezbednost.....	101
4.3 Energetska efikasnost.....	103
4.4 Najveći svetski proizvođači energije	106
4.5 Najveći proizvođači nafte u svetu	110
4.6 Najveći proizvođači i izvoznici gasa u svetu	112
4.7 Uticaj Ukrajinske krize na globalno energetsko tržište.....	114
4.8 Tržište sirove nafte.....	120
4.9 Tržište prirodnog gasa.....	123
4.10 Tržište uglja	125
Izvori	126

V Uticaj Ukrajinske krize na globalnu prehrambenu bezbednost.....	130
5.1 Uvod.....	130
5.2 Koncept prehrambene bezbednosti	133
5.3 Vrste i determinante poljoprivrednih inovacija.....	136
5.4 Uloga nauke i poljoprivrednih inovacija u poboljšanju prehrambene bezbednosti	140
5.5 Globalna prehrambena bezbednost u <i>svetlu</i> Ukrajinskog rata	146
5.5.1 Globalne zalihe hrane.....	149
5.5.2 Globalno usporavanje izvoza hrane	155
5.5.3 Smanjenje globalne proizvodnje useva.....	156
5.5.4 Zemlje u najvećem riziku od prehrambene nesigurnosti	159
5.6 Uticaj Ukrajinske krize na međunarodni transport i trgovinske puteve.....	162
Izvori	164
O autorki monografije.....	169

Predgovor

Veza između međunarodne ekonomije i ekonomskih kriza se ogleda u njihovom razornom delovanju na globalnu privredu, a samim tim i na smanjenje privrednih aktivnosti, rast inflacije i nezaposlenosti, volatilnost finansijskih tržišta, redukciju globalnih finansijskih i trgovinskih tokova, smanjenje dohotka i bogatstva, rast poslovne i investicione neizvesnosti, kao i na zdravstveno i psihičko stanje i stopu smrtnosti stanovništva. Globalne privredne krize su tokom XXI veka obično dovodile do bankrota velikih finansijskih institucija, izražene volatilnosti cena na berzama, gubitka imovine i radnih mesta, rasta inflacije i siromaštva, operacija *spasavanja* velikih banaka i kompanija, kao i do usvajanja restriktivnih propisa i mera fiskalne i monetarne politike. Tokom finansijskih i ekonomskih kriza domaćinstva i pojedinci obično menjaju svoje ustaljene obrasce potrošnje koji mogu negativno uticati na njihovo obrazovanje, zdravstveno stanje i ishranu. Sa druge strane, privredne krize donose preduzećima brojne neizvesnosti u pogledu promene ponašanja i potreba njihovih potrošača, obima prodaje i profita, troškova poslovanja, cena njihovih proizvoda i usluga, a samim tim i realizacije planiranih poslova i ulaganja. Međutim, koliko god da je razorna i izazovna, svaka kriza može predstavljati i svojevrsnu šansu za ostvarivanje rasta i društvenog napretka usvajanjem inovativnih tehnologija i modela inkluzivnog i održivog rasta i razvoja.

Najnovija Ukrajinska kriza izazvana invazijom Rusije na Ukrajinu ostavila je nesagledive ekonomske i društvene efekte, kao i posledice po oporavak globalne privrede nakon njene recesije izazvane pandemijom koronavirusa *Covid-19*. Ova kriza je istovremeno uvela Rusiju i zapadne zemlje u tešku konfrontaciju, dovodeći ih do *praga* novog Hladnog rata i ogromne poslovne neizvesnosti. Ukrajinski rat je nesumnjivo izazvao veliku humanitarnu krizu, ali je takođe naneo i ogromne štete globalnoj trgovini, funkcionisanju savremenih lanaca snabdevanja, izgledima rasta globalne privrede, globalnim cenama i zalihama hrane, robe, energenata i veštačkih đubriva, prehrambenoj bezbednosti većine savremenih zemalja, funkcionisanju savremenih finansijskih i energetske tržišta, savremenom transportu i špediciji i dr. Ovaj rat je inače nastao u veoma nepovoljnim okolnostima po razvoj globalne privrede koje će ostati zapamćene po njenom nedovoljnom oporavku od još uvek aktuelne pandemije, rapidnom rastu inflacije, povećanju referentnih kamatnih stopa i izraženim fluktuacijama finansijskih tržišta. Iako je još uvek rano za davanje preciznijih procena o uticaju ovog sukoba na globalne privredne izgleda, gotovo je izvesno da će

ova kretanja u najvećoj meri uticati na zemlje u razvoju (ZUR) sa niskim i srednjim dohotkom koje se inače suočavaju sa svojim standardnim privrednim problemima. Iz svega navedenog sledi da će invazija Rusije na Ukrajinu nesumnjivo imati delakosežne posledice na privrednom, društvenom i humanitarnom planu, kao i na planu prehrambene, energetske i generalno globalne bezbednosti.

Ova naučna monografija predstavlja skroman pokušaj sublimacije aktuelnih globalnih kretanja i najvažnijih privrednih i trgovinskih posledica ukrajinskog sukoba. Ona se bavi analizom uzroka i ekonomskih posledica trgovinskih ratova i ekonomskih sankcija i novijih *korena* nastanka i razvoja Ukrajinske krize, kao i njenog razornog uticaja na međunarodne robne i uslužne tokove, izgled globalnog rasta, *poremećaje* u globalnim lancima snabdevanja, globalno tržište metala, globalnu energetska bezbednost, tržište sirove nafte, prirodnog gasa i uglja, aspekte globalne prehrambene bezbednosti, međunarodni transport i aktuelne trgovinske puteve. Kao takva, ona je prevashodno namenjena stručnoj javnosti, ali i širem krugu čitalaca koji na ovaj način mogu steći dublji uvid u funkcionisanje globalne privrede, efekte privrednih kriza i međusobnu povezanost i uslovljenost svih *aktera* na međunarodnoj globalnoj *sceni*. Iskreno se zahvaljujem svima koji su svojim savetima, korisnim smernicama i bodrenjem pomogli u poboljšanju sadržaja ovog rukopisa, a posebno recenzentima profesorki dr Marijani Vidas Bujanja, profesorki dr Dragani Vojteški Klenjak i profesoru dr Radojku Lukiću na drobronamernim sugestijama i nesebičnoj pomoći. Kao što je to i uvek bio slučaj do sada, zahvalna sam i mojim dragim roditeljima na bezrezervnoj pomoći i podršci.

Spisak slika

<i>Slika 1. Zone sukoba u Ukrajinsko-ruskom ratu</i>	<i>45</i>
<i>Slika 2. Najznačajnija izvozna odredišta Ukrajine u 2021. godini</i>	<i>49</i>
<i>Slika 3. Najznačajnije zemlje uvoza u Ukrajinu u 2021. godini</i>	<i>50</i>
<i>Slika 4. Donjecki ugljeni basen</i>	<i>55</i>
<i>Slika 5. Mapa Krima</i>	<i>57</i>
<i>Slika 6. Obim globalne trgovine robom u periodu od prvog kvartala 2015. godine do kraja 2023. godine</i>	<i>65</i>
<i>Slika 7. Prosečne mesečne cene sirove nafte i prirodnog gasa u periodu od januara 2018. godine do marta 2022. godine</i>	<i>66</i>
<i>Slika 8. Izvoz i uvoz robe prema regionima od prvog kvartala 2019. godine do kraja 2023. godine.....</i>	<i>67</i>
<i>Slika 9. Globalna trgovina robom i uslugama</i>	<i>68</i>
<i>Slika 10. Međugodišnji rast trgovine izvesnim industrijskim proizvodima u odnosu na 2019. i 2020. godinu</i>	<i>69</i>
<i>Slika 11. Godišnji rast globalne trgovine komercijalnim uslugama u periodu od 2019. do 2021. godine.....</i>	<i>70</i>
<i>Slika 12. Uvoz pšenice iz Rusije i Ukrajine u posmatrane ZUR (u % od ukupnog uvoza pšenice).....</i>	<i>72</i>
<i>Slika 13. Izvoz robe iz razvijenih zemalja i ZUR u periodu od januara 2015. do septembra 2021. godine</i>	<i>73</i>
<i>Slika 14. Indeks pritiska na globalne lance snabdevanja u periodu od januara 2000. do januara 2020. godine</i>	<i>74</i>
<i>Slika 15. Globalni rast i doprinosi globalnom rastu po pojedinim zemljama</i>	<i>75</i>
<i>Slika 16. Globalne cene energije i hrane i broj ljudi u stanju akutne prehrambene nebezbednosti.....</i>	<i>78</i>
<i>Slika 17. Trend Indeksa poremećaja globalnih lanaca snabdevanja.....</i>	<i>80</i>
<i>Slika 18. Međunarodne cene pšenice i mere trgovinske politike</i>	<i>84</i>
<i>Slika 19. Globalni Indeks cena metala i rast cena nikla u martu 2022. godine</i>	<i>87</i>
<i>Slika 20. BDP Srbije prema komponentama i projekcije njegovog rasta</i>	<i>92</i>
<i>Slika 21. Kretanje i projekcije inflacije u Srbiji za 2022. i 2023. godinu</i>	<i>93</i>
<i>Slika 22. Udeo fiksnih ulaganja u BDP-u i glavni izvori investicionog finansiranja</i>	<i>94</i>
<i>Slika 23. Izvoz i uvoz dobara i usluga.....</i>	<i>95</i>
<i>Slika 24. Savremene dimenzije energetske bezbednosti</i>	<i>103</i>
<i>Slika 25. Izvori snabdevanja Evrope prirodnim gasom (u % od uvoza)</i>	<i>105</i>
<i>Slika 26. Cene sirove nafte na svetskom tržištu i prirodnog gasa u Evropi.....</i>	<i>116</i>

<i>Slika 27. Zavisnost članica EU od uvoza energenata iz Rusije</i>	119
<i>Slika 28. Alternativni izvori nafte u svetu</i>	121
<i>Slika 29. Klasične dimenzije prehrambene bezbednosti</i>	135
<i>Slika 30. Promene Indeksa potrošačkih cena hrane u nekim razvijenim zemljama i ZUR.....</i>	148
<i>Slika 31. Zemlje najveće uvoznice žitarica iz Rusije i Ukrajine u periodu od 2016. do 2020. godine.....</i>	150
<i>Slika 32. Udeo Rusije i Ukrajine na globalnim poljoprivredno-prehrambenim tržištima</i>	151
<i>Slika 33. Zavisnost nekih zemalja od uvoza poljoprivrednih proizvoda iz Rusije i Ukrajine</i>	152
<i>Slika 34. Zavisnost afričkih zemalja od uvoza pšenice iz Rusije i Ukrajine</i>	153
<i>Slika 35. Ugroženost prehrambene bezbednosti i političke stabilnosti usled rasta globalnih cena hrane, žitarica i robe.....</i>	154
<i>Slika 36. Broj ljudi u stanju akutne krize prehrambene bezbednosti u periodu od 2016. do 2021. godine (u milionima).....</i>	160
<i>Slika 37. Deset zemalja sa najvećim brojem ljudi u prehrambenoj krizi.....</i>	161
<i>Slika 38. Simulacija uticaja viših cena prevoza robe na potrošačke cene.....</i>	164

Spisak tabela

<i>Tabela 1. Obim globalne trgovine robom i kretanje realnog BDP-a u periodu od 2018. do 2023. godine (godišnja promena u %).....</i>	63
<i>Tabela 2. Deset najvećih globalnih proizvođača sirove nafte (u barelima dnevno)</i>	110
<i>Tabela 3. Deset najvećih globalnih proizvođača prirodnog gasa 2020. godine (u kubnim metrima)</i>	112
<i>Tabela 4. Deset zemalja sa najvećim rezervama prirodnog gasa u svetu u 2020. godini (u kubnim metrima).....</i>	113
<i>Tabela 5. Primeri primene nauke, tehnologija i poljoprivrednih inovacija u kontekstu podizanja nivoa prehrambene bezbednosti.....</i>	142
<i>Tabela 6. Globalno tržište žitarica (u milionima tona).....</i>	158

I Glava

I Ekonomski i trgovinski ratovi u savremenom svetu

1.1 Uvod

Ekonomski rat se može definisati kao korišćenje ili pretnja korišćenjem izvesnih ekonomskih mera protiv neke zemlje da bi se oslabila njena privreda i time smanjila njena politička i vojna moć. Ekonomski rat takođe može uključiti i primenu nekih ekonomskih mera sa ciljem da se dotična zemlja navede na to da promeni svoje ekonomsko ponašanje, politiku ili pak da se *stane na put* njenim dobrim ekonomskim odnosima sa drugim zemljama. Uobičajena ekonomska sredstva koja se koriste u ekonomskim ratovima su trgovinski embargo, bojkot robe i usluga, ekonomske sankcije, carinska diskriminacija, diskriminacija cena, zamrzavanje imovine i kapitala, obustava davanja pomoći, eksproprijacija, nacionalizacija, zabrana ulaganja i drugih tokova kapitala i dr. Možda je jedna od najefektivnijih mera ekonomskog ratovanja trgovinski embargo (*trade embargo*) pod kojim se podrazumeva potpuno onemogućavanje uvoza, izvoza ili tranzita za sve ili pojedine vrste robe u trgovini između izvesne zemlje i ostatka sveta. Dok je ova mera obično podstaknuta političkim motivima i interesima, ona se uglavnom nameće onim zemljama kojima je već uveden neki oblik ekonomskih sankcija (Madžar 2022, str. 215-216).

Zemlje koje ulaze u ekonomski rat teže ka tome da oslabe privredu svog ekonomskog protivnika uskraćujući mu pristup neophodnim fizičkim, finansijskim, tehnološkim, informacionim, logističkim, robnim, uslužnim i drugim resursima, sa namerom da ga spreče u tome da ostvaruje koristi od trgovine, finansijske, tehnološke ili drugih oblika razmene sa drugim zemljama. Institucija ekonomskog rata ima svoju dugu istoriju i tradiciju. Tako su u staroj Grčkoj, još i pre Peloponeskog rata (od 431. do 404. godine pre nove ere), bile praktikovane blokade i presretanja krijumčara između zaraćenih, suparničkih zemalja. Upotreba ekonomskog rata se proširila u savremenoj istoriji, uključivanjem pritisaka na neutralne zemlje od kojih bi neprijateljske zemlje mogle da imaju neke koristi ili uskraćivanjem nekih dobara i resursa neprijateljskim zemljama koji bi im mogli pomoći u realizaciji ratnih operacija i ciljeva. Tokom XX veka bilo je korišćeno dosta takvih ekonomskih mera poput trgovinske izolacije i potpunog ili ograničenog embarga. Tako su, na primer, tokom Hladnog rata Sjedinjene Američke Države (SAD) i njihovi saveznici pokušali da uskrate Sovjetskom Savezu i njegovim saveznicima pristup tadašnjim informacionim

tehnologijama, kompjuterima, telekomunikacionoj opremi i drugim korisnim tehnologijama koje su imale visoku ekonomsku i vojnu vrednost.

Sama učinkovitost ekonomskog rata zavisi od brojnih faktora, a ujedno i od sposobnosti protivnika da proizvodi ili nabavi izvesnu robu pod restrikcijama od svojih prijateljskih zemalja. Iako se ekonomski rat često smatra relativno jeftinom pratećom aktivnošću ili dobrom alternativom vojnom uključivanju, on ipak podrazumeva i troškove za zemlju koja ga uvodi, uskraćujući joj pristup trgovinskoj razmeni sa datom zemljom. Tako su, na primer, američki potrošači, tokom višedecenijskog trgovinskog embarga koji je bio uveden Kubi, plaćali više cene kubanskih proizvoda, dok je i samim američkim preduzećima bio uskraćen pristup kubanskoj robi i tržištu. Konačno, efikasnost jednog ekonomskog rata takođe zavisi i od sposobnosti vlade rivala da izvrši preraspodelu svog dohotka na vojsku ili druge sektore sa ciljem da kompenzuje svoje gubitke izazvane nemogućnošću pristupa zabranjenoj robi. Na primer, ekonomski ratovi, koje su zapadne zemlje tokom 90-tih godina prošlog veka pokrenule protiv Iraka i Severne Koreje, nisu doveli do ublažavanja vojne pretnje tih zemalja jer su obe zemlje u izvesnoj meri bile samodovoljne i jer su obe bile u stanju da usmere svoje ograničene finansijske resurse na finansiranje svojih oružanih snaga. Kritičari ekonomskih ratova uglavnom navode da oni, uskraćivanjem osnovnih dobara potrošačima, ukidanjem finansijske i drugih oblika pomoći ili izgladnjivanjem, uglavnom nanose štetu širim slojevima stanovništva, a ne političarima ili vojnim vođama protiv kojih su i usmereni (Shambaugh 2022). Pored mogućih zdravstvenih i humanih troškova, ekonomski ratovi nose sa sobom i ozbiljne ekonomske troškove poput mogućeg oštećenja infrastrukture, pada radno sposobnog stanovništva, inflacije, nestašica robe, neizvesnosti, rasta javnog duga i poremećaja normalnih privrednih aktivnosti (Pettinger 2022).

1.2 Trgovinski ratovi

Trgovinski rat predstavlja poseban, uži oblik ekonomskog rata koji postoji onda kada jedna zemlja drugoj zemlji uvede carine ili druga vancarinska ograničenja na uvoz njene robe i usluga. Trgovinski ratovi mogu biti inicirani nepravičnim trgovinskim praksama u datoj suparničkoj zemlji, ali takođe i delovanjem industrijskih lobi grupa (*lobby groups*) i domaćih sindikata, koji mogu zatražiti od svojih vlada da robu koja se uvozi učine manje privlačnom za potrošače. Trgovinski ratovi se često javljaju i kao posledica nerazumevanja velikih prednosti koje nosi sa sobom slobodna trgovina. Oni se uglavnom javljaju u protekcionističkim ekonomskim režimima u kojima vlada donosi takve mere ekonomske i trgovinske politike

koje su usmerene na ograničavanje međunarodne trgovine (Chan 2022). Protekcionizam se danas često upražnjava sa ciljem zaštite domaće privrede, strateških i novih industrijskih grana, životne sredine ili radnih mesta koje ugrožavaju konkurentske firme iz inostranstva, dok se na makroekonomskom planu može koristiti i za smanjenje budžetskog, trgovinskog i deficita platnog bilansa. Protekcionizam u savremenim uslovima poslovanja takođe može biti podstaknut i drugim motivima kao što su zaštita *zrelih* industrijskih grana, zaštita neobnovljivih izvora energije, sprečavanje nelojalne konkurencije iz inostranstva, zaštita životne sredine i ograničavanje prevelike specijalizacije (Madžar 2017a, str. 293-294). Danas u tesno povezanoj globalizovanoj privredi trgovinski ratovi mogu dovesti do velikih šteta za potrošače i preduzeća u obe zemlje, dok se njihovi efekti mogu proširiti i na mnoge druge aspekte obe privrede.

Dok trgovinski rat u jednom sektoru privrede može lako da se proširi i na njene druge sektore, efekti ovog ekonomskog sukoba između dve zemlje mogu veoma lako uticati i na druge zemlje u intenzivno međusobno zavisnom i povezanom globalnom okruženju. Trgovinski ratovi se u velikoj meri razlikuju od drugih mera ekonomskog ratovanja kao što su uspostavljanje kontrole nad izvozom i uvozom ili uvođenje sankcija. Dok, na primer, sankcije mogu imati šire ciljeve koji se odnose na stanovništvo, trgovinski ratovi su isključivo usmereni na trgovinske ciljeve (Chan 2022). Pored uvođenja carina, mere protekcioniističke politike se mogu odnositi i na uvođenje uvoznih i izvoznih kvota i kontingenata, dobrovoljnih izvoznih ograničenja, novih standarda za proizvode i usluge ili jednostavno na obilato subvencionisanje domaće proizvodnje. U ostale oblike neocarinskih barijera koji se često koriste kao moderno sredstvo trgovinskog ratovanja spadaju tehnički, administrativni, ekološki i ostali propisi, međunarodni karteli, trgovinski damping, režimi robnih dozvola, indirektni ili administrativni protekcionizam, izvozne premije, prelevmani i dr. (Madžar 2022, str. 211-215). U savremenoj eri multilateralnog trgovinskog sistema, predvođenog Svetskom trgovinskom organizacijom (World Trade Organization-WTO) i njenim pravilima, trgovinski rat se obično odnosi na uvođenje carina ili na ograničavanje uvoza sa ciljem nanošenja privredne štete drugoj zemlji. A pre nego što je uopšte Opšti sporazum o carinama i trgovini (General Agreement on Tariffs and Trade-GATT) i stupio na snagu, bila je uobičajena upotreba vojne moći u međunarodnim ekonomskim odnosima.

Možda je trgovina začinima najbolji primer upotrebe vojne moći za uspostavljanje kontrole nad kopnenim trgovinskim putevima. Tokom srednjeg veka je većina začina, zajedno sa bojama, parfemima i drugim dragocnim proizvodima, bila prevožena kopnom od Azije do Evrope. Ipak,

kada je 1453. godine osmanski sultan Mehmed II pokrenuo opsadu Konstantinopolja (danas Istambula) i tome blokirao Evropljanima pristup tradicionalnim trgovačkim putevima, došlo je do rasta interesovanja Evrope za istraživanje novih pomorskih puteva. Na taj način su bile pokrenute pomorske ekspedicije Kristofera Kolomba (Christopher Columbus) 1492. godine i Vaska de Game (Vasco da Gama) 1497. godine, koji je pronašao revolucionarnu trgovinsku rutu preko Rta dobre nade do Indije. Ovo se takođe odnosi i na Engleza Henrija Hadsona (Henry Hudson) koji je pronašao Long Ajlend (Long Island) i reku Hadson (Hudson River) koja je kasnije po njemu i dobila ime. Tako su najpre Portugalija, a kasnije i Holandija i Velika Britanija polako prerastale u dominantne trgovinske sile na području istočne Azije.

U trgovini začinima su često bila uključena i državna preduzeća poput holandske *Istočnoindijske kompanije* (Dutch East India Company) i britanske *Istočnoindijske kompanije* (British East India Company) čija je borba za uspostavljanje kontrole nad trgovinom začinima povremeno dobijala i nasilnu dimenziju. Dobar primer ovog slučaja je trgovina muškatnim oraščićem. Holandanci su putem svoje *Istočnoindijske kompanije* pokušali da ostvare monopol nad trgovinom ovim začinom, koji se inače uzgajao na vulkanskim ostrvima Banda (Banda). Kada su Britanci preuzeli kontrolu nad Pulau Runom (Pulau Run), jednim od manjih ostrva ovog arhipelaga, u Evropi je 1619. godine čak bio potpisan i sporazum između Britanije i Holandije sa ciljem uređenja njihovih međusobnih odnosa u trgovini ovim začinom. Međutim, nešto kasnije su Holandanci pokrenuli invaziju na ostrvo Pulau Run, spalivši sva stabla ovog začina. Ovi sukobi su se proširili i na tlo Severne Amerike na kojoj je 1664. godine britanska flota preuzela kontrolu nad Menhetnom koji je bio u jurisdikciji Holandana. Istovremeno su Holandanci 1666. godine povratili kontrolu nad Pulau Runom sa ciljem konsolidacije proizvodnje muškatoznog oraščića. Na kraju je ovaj trgovinski rat bio završen 1667. godine sklapanjem Sporazuma iz Brede kojim je Velika Britanija promenila svoje zakone o plovidbi u korist Holandije, dozvoljavajući holandskim brodovima da prevoze robu u Englesku koja je stizala preko reke Rajne. Britanija je ovim sporazumom preuzela nekoliko holandskih trgovinskih principa, uključujući i definiciju *krijumčarenja u ratnim okolnostima*. Iako ovim sporazumom Velika Britanija nije preuzela kontrolu nad delom trgovine začinima, njoj je u pogodbi sa Holandijom pripala oblast Nove Holandije (New Netherland), čime je Menhetn promenio ime i čime je Holandija zauvek napustila teritoriju Severne Amerike, usmeravajući se ka Dalekom istoku. U međuvremenu je GATT sporazum nesumnjivo promenio prirodu trgovinskih ratova, donoseći veliki napredak u

sprečavanju korišćenja vojne intervencije u oblasti savremenih trgovinskih odnosa (Miller 2017).

1.3 Prednosti i mane trgovinskih ratova

Kao što smo upravo videli, trgovinski ratovi nisu *umotvorina* savremenog društva, već oni vode poreklo još iz vremena u kojima je i nastala međunarodna trgovina. Tako su se, na primer, kolonijalne sile iz XVII veka međusobno borile za ostvarivanje prava na isključivu trgovinu sa prekomorskim kolonijama i zemljama. Na taj način i samo Britansko carstvo ima svoju dugu istoriju ovakvih trgovinskih sukoba, koje je poznato po tome što je i u XIX veku vodilo Opijumske ratove (Opium Wars) protiv Kine. Velika Britanija je godinama u tajnosti krijumčarila opijum iz Indije u Kinu kada ga je kineski car proglasio ilegalnom robom. Velika Britanija je inače u to vreme imala deficit u trgovini sa Kinom zbog obimnog uvoza kinskog čaja, dok joj je namera bila da ga donekle smanji. Pošto su pokušaji rešavanja nastalog trgovinskog sukoba propali, kineski car je na kraju naložio svojim trupama da zaplene ovu drogu. Nakon toga je Velika Britanija napala i porazila kineske priobalne gradove, usled čega je Kina na kraju bila primorana da prihvati sve britanske zahteve i dozvoli uvoz opijuma na svoju teritoriju. Potpisivanjem Ugovora iz Nakinga 1842. godine je ujedno i Hong Kong postao britanska kolonija (The Columbia Electronic Encyclopedia 2012).

Slično tome su i SAD 1930. godine usvojile Smoot-Havlijev zakon o carinama (Smoot-Hawley Tariff Act) koji je predvideo rast carinskih stopa sa ciljem zaštite američkih poljoprivrednika od poljoprivrednih proizvoda iz Evrope. Ovim aktom su se carinske stope na uvozne poljoprivredne proizvode povećale na skoro 40%, dok je u vidu svog *odgovora* na ovu meru nekoliko evropskih zemalja takođe uvelo više carine na uvoz robe iz SAD. Ove mere su sasvim očekivano dovele i do pada tadašnjeg obima globalne trgovine. Kada su se SAD suočile sa Velikom depresijom (the Great Depression), potpomognutom i razarajućim merama trgovinske politike, predsednik Teodor Ruzvelt (Theodore Roosevelt) je počeo da donosi i nekoliko zakona o smanjenju carinskih barijera, uključujući i Zakon o recipročnim trgovinskim sporazumima (Reciprocal Trade Agreements Act).

Prednosti i nedostaci trgovinskih ratova, a posebno protekcionizma predstavljaju predmet velikih rasprava i osporavanja. Zagovornici protekcionizma tvrde da dobro osmišljene trgovinske politike mogu unaprediti konkurentsku prednost posmatrane zemlje. Zaštitne politike, putem blokade ili ograničavanja uvoza, preusmeravaju poslovne aktivnosti

na domaće proizvođače, stvarajući na kraju i veći broj radnih mesta za lokalno stanovništvo. Ove politike takođe mogu da posluže i kao *zgodno* sredstvo u rešavanju problema trgovinskog deficita. Takođe, trgovinski ratovi i uvođenje carina mogu predstavljati i efikasan način borbe protiv one zemlje koja se karakteriše nepravičnom trgovinskom praksom ili koja vodi neetičnu trgovinsku politiku. U tom smislu u osnovne prednosti trgovinskog protekcionizma spadaju (Chan 2022): a) zaštita domaćih preduzeća od nefer konkurencije iz inostranstva, b) rast tražnje za domaćom robom, c) unapređenje rasta lokalnih poslova, d) smanjenje trgovinskog deficita i e) kažnjavanje zemalja sa neetičnom trgovinskom praksom.

Drugi autori tvrde da se moguće objašnjenje motiva za sprovođenje protekcionizma može naći i u kratkoročnim distributivnim efektima uvoznih carina. Dok protekcionizam uopšteno posmatrano nanosi štetu privredi, izazivajući pad njenog bruto domaćeg proizvoda (BDP), nekvalifikovani radnici u uvozno konkurentnim sektorima bi mogli da steknu i neke kratkoročne distributivne koristi od ove mere. Rast uvoznih carina ne samo da poskupljuje uvoz, već zahteva i restrukturiranje privrede jer smanjuje podsticaje za specijalizaciju. U takvim okolnostima se uvozno konkurentni sektori suočavaju sa manjom konkurencijom iz inostranstva, dok izvozni sektori istovremeno postaju manje konkurentni u inostranstvu zbog prilagođavanja nominalnog deviznog kursa, a samim tim i trgovinskih ugovora. Na taj način rast uvoznih carina dovodi do preusmeravanja proizvodnje iz izvoznih u uvozno konkurentne sektore. Ova kretanja takođe dovode i do paralelnih migracija radne snage u uvozno konkurentne sektore, kao i do rasta tražnje za nekvalifikovanom radnom snagom u ovim sektorima jer je kvalifikovana radna snaga generalno potrebija u izvoznim nego u uvoznim sektorima privrede. Na ovaj način takođe dolazi do rasta plata nekvalifikovane, ali i do pada prosečnih primanja kvalifikovane radne snage. Na kraju, ovi autori zaključuju da bi nekvalifikovani radnici u uvozno konkurentnim sektorima mogli imati koristi od trgovinskih ratova, dok bi ostali zaposleni bili na čistom gubitku. Ako bi pak obe učesnice trgovinskog rata istovremeno podigle svoje uvozne carine, gorepomenuti efekti više ne bi bili na snazi (Lechthaler i Mileva 2018, str. 22-26).

Sa druge strane, kritičari tvrde da protekcionizam često šteti onim zemljama koje žele da se zaštite od tržišnih restrikcija, usporavanja privrednog rasta ili od ugrožavanja kulturne razmene. Trgovinski protekcionizam ujedno dovodi i do manjeg izbora za potrošače, pa čak i do nestašica u slučaju nepostojanja adekvatnih domaćih supstituta za robu opterećenu uvedenim carinama. Takođe i plaćanje viših cena sirovina nanosi direktnu štetu domaćim proizvođačima, smanjujući njihov profit. Kao

rezultat svega pomenutog, trgovinski ratovi obično dovode i do rasta opšteg nivoa cena, posebno industrijskih proizvoda, inflacije i usporavanja rasta domaće privrede. Dakle, a) rast troškova proizvodnje i inflacije, b) tržišne nestašice i smanjenje izbora za potrošače, c) smanjenje obima međunarodne trgovine, d) usporavanje privrednog rasta i e) štete u diplomatskim odnosima i kulturnoj razmeni spadaju u samo neke od mana trgovinskog protekcionizma (Chan 2022).

1.4 Trgovinski ratovi i institucije

Poznato je da nesmetano odvijanje trgovinskih tokova u velikoj meri zavisi od kvaliteta institucija, kao i od mogućnosti pristupa dobro razvijenoj transportnoj i komunikacionoj infrastrukturi koje stoje na raspolaganju njihovim učesnicima. U tom smislu slab kvalitet institucija i infrastrukture može da ograniči i uspori nesmetano odvijanje međunarodne trgovine (Francois i Manchin 2013, str. 165-175). Svojevremeno se smatralo da razlike u raspoloživim resursima i produktivnosti, a posebno u važećim trgovinskim barijerama i raspoloživim tehnologijama uklanjaju granice između savremenih zemalja i opredeljuju obrasce odvijanja trgovinskih tokova. Međutim, od sredine 90-tih godina prošlog veka, sa pojavom novih ekonomskih mislilaca, došlo je i do usvajanja stava o tome da je savremena trgovina u velikoj meri determinisana i kvalitetom ugovornih institucija. Kvalitet ugovornih institucija se ujedno javlja i kao preduslov diversifikacije privrede u pravcu proizvodnje sofisticiranijih dobara i usluga koje povećavaju produktivnost, ali i uklanjanja *tržišnih neuspeha* (*market failures*) i drugih prepreka međunarodnoj trgovini. Ovde se istovremeno radi i o tradicionalnim *tržišnim greškama* koje su vezane za eksternalije, asimetriju informacija i njihovu koordinaciju, ali i o novijim *tržišnim neuspesima* koji se odnose na promenljivu prirodu transakcionih odnosa poput poslovne reputacije, mogućnosti sklapanja ugovora, regionalnih javnih dobara, imovinskih prava na zajedničke resurse i dr. (de Melo i Olarreaga 2017, str. 1).

Institucije se mogu definisati kao *pravila igre* u jednom društvu, odnosno to su ograničenja koja su nametnuta od strane ljudi da bi oblikovala društvenu interakciju. Poznati ekonomski istoričar Daglas North (Douglass C. North) navodi da one posledično stvaraju podsticaje za međuljudsku razmenu, nezavisno od toga da li se radi o njihovoj političkoj, društvenoj ili ekonomskoj dimenziji. Institucionalne promene oblikuju društveni razvoj i stoga imaju ključni značaj za razumevanje istorijskih promena u društvu. Mnoge empirijske i mikroekonomske analize savremenih zemalja pružaju snažne dokaze o ogromnom značaju institucija u predviđanju i određivanju

nivoa njihovog razvoja. Zaštita svojinskih prava, efikasno sprovođenje zakona i efikasna birokratija, zajedno sa širokim spektrom uvrštenih normi i običaja predstavljaju samo neke od institucija koje su u tesnoj vezi sa boljim ekonomskim performansama jednog društva. Institucije smanjuju neizvesnost obezbeđivanjem strukturiranih obrazaca ponašanja u svakodnevnom životu. One obično obuhvataju kvalitet ugovora i njihovo sprovođenje, zaštitu svojinskih prava, vladavinu prava, državnu birokratiju, nesmetano funkcionisanje finansijskih i drugih tržišta i dr. Međutim, pored formalnih, možemo da govorimo i o neformalnim institucijama poput navika i verovanja, društvenih normi, običaja, društvenih podela, usvojene tradicije i dr. Kvalitet institucija nesumnjivo predstavlja značajnu determinantu performansi i dinamike rasta svake zemlje. U tom smislu odsustvo kvalitetnih institucija može dovesti do privrednog nazadovanja i trajnijeg siromaštva (Madžar 2017b, str. 187-188).

U poslednje vreme izvori literature o determinantama privrednog razvoja u sve većoj meri istražuju ulogu bioloških, istorijskih, kulturnih i institucionalnih faktora u dugoročnim razvojnim ishodima jednog društva. Razlike u komparativnim razvojnim ishodima između savremenih zemalja u snažnoj su korelaciji sa njihovom relativnom udaljenošću od tehnološke granice, tako da se zemlje koje nisu sklone inovacijama uglavnom suočavaju sa većim troškovima imitacije i usvajanja novih tehnologija. Zbog toga i same razlike u ishodima trgovine ne zavise samo od geografskih, političkih i institucionalnih razlika, već i od transmisije bioloških, kulturnih i istorijskih faktora. Takođe i inicijalni razvojni uslovi i komparativne prednosti imaju važnu ulogu u razvoju domaćih ugovornih institucija, koje zauzvrat imaju snažan uticaj na razlike u razvojnim mogućnostima i komparativnim prednostima između savremenih zemalja. Danas međunarodni trgovinski tokovi i kvalitet ugovornih institucija uglavnom zavise od indikatora kao što su funkcionisanje tržišta proizvoda i usluga, tržišta rada i finansijskih tržišta, ali i od širih društvenih pretpostavki poput vladavine prava, kvaliteta zakona i propisa i njihove primene, usvojenih normi, svojinskih i ljudskih prava, demokratije, poštovanja ugovora i dr. Proučavajući odnos između institucija vezanih za trgovinu i privrednog razvoja Jaime de Melo i Marcelo Olarreaga (2017, str. 1-46) posebno naglašavaju značaj trgovinskih ugovora, organizacija za promociju trgovine, privatnih trgovinskih institucija, trgovinskih platformi i poslovne reputacije u odvijanju međunarodne trgovine.

Trgovinska politika je odnedavno počela da se sagledava i kao sredstvo spoljne politike koje može da donese i neke netrgovinske koristi. Tako se unilateralno nametnute carine i ekonomske sankcije u sve većoj meri koriste

za sprečavanje nuklearnog naoružavanja i nabavke oružja, kao i za uspostavljanje kontrole nad migracijama na međunarodnom planu. Iako je ideja o primeni carinskih pretnji bila i ranije upražnjavana sa ciljem da utiče na poboljšanje ekoloških i radnih standarda u nekoj zemlji, u njenoj osnovi leži nacionalistički motiv koji je oštro suprotstavljen samoj savremenoj koncepciji globalizma. Međutim, međunarodna trgovina se ne odvija u uslovima ravnopravnim za sve njene učesnice. Dok velike i napredne privrede imaju veliku kupovnu moć, a samim tim i mogućnost da postavljaju *pravila igre* u skladu sa svojim interesima, male i siromašne zemlje se obično suočavaju sa jakom konkurencijom, uklapajući se u definisane uslove međunarodne razmene. U takvim neravnopravnim globalnim uslovima trgovanja posebno dolaze do izražaja značaj i uloga multilateralnih trgovinskih institucija. Na sreću, danas se mnogi trgovinski nesporazumi rešavaju kroz utvrđene mehanizme Svetske trgovinske organizacije (World Trade Organization-WTO) za rešavanje sporova, što je u poslednje vreme dovelo i do izbegavanja nekih većih trgovinskih sukoba. Takođe se u okviru ove organizacije sprovodi i sankcionisanje počinjenih trgovinskih prestupa, u skladu sa Sporazumom o pravilima i postupcima za rešavanje trgovinskih sporova (Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes-DSU) i odredbama Opšteg sporazuma o carinama i trgovini koje se odnose na pravilo o izricanju ograničene kazne.

Iako u praksi ovi propisi makar deklarativno štite male i siromašne zemlje, oni i dalje nisu ravnopravni za sve, tim pre što u njihovom slučaju mogućnost odmazde ograničene takvim pravilima može biti krajnje destimulativna. Naime, za razliku od razvijenih privreda koje trguju raznovrsnim dobrima i uslugama, manje zemlje nižeg dohotka često trguju samo elementarnim proizvodima. Usled ovakve svoje nezavidne pozicije, one često ne mogu sebi da priušte *zadovoljstvo trgovinskim odmazdama*. Ovi ih zakoni, a posebno pravilo ograničene unakrsne odmazde (*limited cross-retaliation rule*), takođe sprečavaju u tome da koriste prava intelektualne svojine u svojoj potencijalnoj *trgovinskoj osveti* prema bogatim zemljama. Stoga, iako su multilateralna pravila Svetske trgovinske organizacije (STO) o trgovini obavezujuća za sve njene članice, ona ipak favorizuju velike i bogate u odnosu na male i siromašne zemlje. U osnovi, dok pravilo ograničene kazne (*limited punishment rule*) odbacuje mogućnost izricanja nesrazmernih kazni, pravilo ograničene unakrsne odmazde zabranjuje prenos izvršne moći sankcionisanja sa jedne strane u sporu na drugu (Onder 2019).

U skladu sa Sporazumom o pravilima i postupcima za rešavanje trgovinskih sporova STO, strana u sporu koja podnosi žalbu može da suspenduje beneficije tuženoj strani, inače predviđene opštim sporazumima

ove organizacije, ako tužena strana nije ispunila svoje obaveze koje proističu iz njih, kao i iz odluka nadležnog Tela za rešavanje trgovinskih sporova (Dispute Settlement Body-DSB). Drugim rečima, ovo telo u izvesnim okolnostima predviđa mogućnost unakrsne odmazde od strane podnosioca žalbe, obustavljanjem beneficija tuženoj strani koje proističu iz sporazuma STO ili se odnose na sektore koji nisu predmet osnovnog spora. Neke zemlje su čak predložile i sprovođenje unakrsne odmazde suspenzijom prava i obaveza tuženoj strani, koje proističu iz Sporazuma o trgovinskim aspektima intelektualne svojine (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property-TRIPS). Zbog toga je Sporazum o pravilima i postupcima za rešavanje trgovinskih sporova STO u slučaju vođenja nekih komercijalnih sporova počeo da odobrava suspenziju prava i obaveza iz TRIPS-a (International Chamber of Commerce 2012, str. 2). Dakle, razotkrivanje prvobitnih namera koje stoje u osnovi ovih pravila takođe može da rasvetli moguća ograničenja primene carina ili sankcija u spoljnoj politici, što predstavlja sve popularniju praksu koju ne upražnjavaju samo siromašne, već i bogate zemlje. Pored toga, primena pravila ograničene unakrsne odmazde i pravila ograničene kazne može čak i da doprinese jačanju globalne saradnje u oblasti trgovinske politike (Onder 2019).

1.5 Trgovinski ratovi i digitalizacija

Savremeni svet se danas suočava sa snažnim razvojem tehnologije i njenim mogućnostima za ukupan privredni razvoj. Tome je doprineo i trend digitalizacije privrede i društva uporedo sa usvajanjem i primenom informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT) i prelaskom svakodnevnih i poslovnih aktivnosti na internet. Iako je u svetu prisutno mnogo definicija ovog pojma, digitalna ekonomija se može definisati kao onaj deo ekonomskog *outputa* koji primarno ili isključivo proističe iz digitalnih tehnologija, sa svojim poslovnim modelima koji se zasnivaju na digitalnim proizvodima i uslugama (Bukht i Heeks 2017, str. 1). Dakle, digitalnu privredu čine digitalni poslovni sektor, digitalne platforme i usluge, digitalne aplikacije i veštine koje ubrzano rastu, posebno u zemljama u razvoju (*developing countries*). Digitalne tehnologije predstavljaju okosnicu savremenog razvoja, pri čemu njihov značaj posebno dolazi do izražaja u uslovima globalnih privrednih, finansijskih, ekoloških, bezbednosnih, ratnih i zdravstvenih kriza poput one izazvane pandemijom koronavirusa *Covid-19*. One obično donose inovativna rešenja za složene razvojne izazove i omogućuju zemljama da izbegnu tradicionalne faze razvoja. Procenjuje se da u ovom trenutku digitalna ekonomija čini 15,5% globalnog BDP-a, dok je u poslednjih petnaestak godina rasla dva i po puta brže od samog globalnog

proizvoda (The World Bank 2022). Iako su u svetlu aktuelne pandemije naponi za sprovođenjem digitalizacije širom sveta ubrzano rasli, većina zemalja u razvoju (ZUR) još uvek ne poseduje adekvatne alate i okruženja za realizaciju ovih aktivnosti. Digitalna ekonomija se danas zasniva na mnoštvu digitalnih usluga poput digitalnog bankarstva, blokčejn tehnologija (*block chain technologies*), telemedicine, ali i društvenih mreža, e-trgovine, e-zdravstva, e-uprave i dr. Rezultat svih ovih procesa se ogleda u kreiranju digitalne privrede zasnovane na znanju, dalje podržane brojnim tehnološkim inovacijama, sa posebnim akcentom na uznemirujuće (*disruptive*) digitalne tehnologije poput mobilnih komunikacija, društvenih medija, računarstva u oblacima (*cloud computing*), analitike velikih podataka (*big data analytics*), Interneta stvari (*Internet of things-IoT*) i dr. Sve su ove promene suštinski redefinisale savremeni poslovni ambijent i otvorile nove mogućnosti razvoja. U tom smislu su došli do izražaja i inovativni potencijali i sposobnosti kreiranja i primene novih znanja u vidu osnove fleksibilnosti, adaptibilnosti i prihvatanja novih tehnoloških i globalnih izazova (Vidas-Bubanja i Madžar 2019, str. 158).

Razvoj digitalnih tehnologija i savremenih tehnoloških platformi je u velikoj meri redefinisao uslove funkcionisanja savremene globalne privrede. U ovom procesu su, pored poslovnih i organizacionih modela, proizvoda i usluga, inovacije podržane digitalnim tehnološkim platformama takođe prerasle u predmet digitalne transformacije, preuzimajući primat od klasičnih proizvodnih inovacija. Pored radikalne promene poslovnih modela, digitalne inovacije su takođe prouzrokovale i promenu preovlađujuće preduzetničke klime i organizacione kulture iz čega proizilazi i njihov značaj za poslovanje današnjih kompanija i razvoj privrede u celini. Iako još uvek nema jedinstveno prihvaćene definicije pojma digitalne inovacije (*digital innovation*), ona se može opisati kao primena novih tehnologija u rešavanju postojećih poslovnih problema, ali i kao upotreba savremene digitalne tehnologije koja vodi ka razvoju novih oblika digitalizacije. Danas se uticaj digitalnih tehnologija oseća u gotovo svim sektorima privrede i društva, što sve dalje utiče na kvalitet savremenih inovativnih praksi i rezultata, i to ne samo u digitalnim sektorima, već takođe i u tradicionalnim oblastima poput poljoprivrede, saobraćaja, veleprodaje i maloprodaje (Madžar 2019, str. 297-301). Ovo se nažalost odnosi i na njihov uticaj na sferu savremenih tehnoloških i trgovinskih ratova koji u novije vreme prožimaju i *potresaju* globalni svet.

Dok su u poslednje vreme SAD bile usredsređene na predsedničku kampanju, kao i na uvođenje trgovinskih sankcija Kini, digitalni trgovinski rat je polako dobijao svoje obrise. Uticaj pandemije koronavirusa *Covid-19*

je dodatno podstakao razvoj ovog novog vida trgovinskog sukoba, utičući na upravljanje savremenim privredama putem mobilnih aplikacija, QR kodova, blokčejn tehnologija i velikih podataka (*big data*) sa interneta. Savremene tehnologije osvajaju ceo svet putem tehnoloških, digitalnih i drugih inovacija, dok najnaprednije tehnologije više nisu izum i vlasništvo samo Sjedinjenih Američkih Država. Svedoci smo aktuelnog digitalnog trgovinskog rata koji polako prodire u sve sfere savremenog društva, trgovine, industrije i privrede. S obzirom na to da ne zahteva fizičko prisustvo korisnika i pružalaca digitalnih usluga, digitalna ekonomija uglavnom ne podleže uticaju tradicionalnih trgovinskih instrumenata i sankcija. Danas zahvaljujući mobilnim uređajima globalna privreda postaje sve povezanija bez potrebe za fizičkim prisustvom novca ili platnih i kreditnih kartica. Takođe i finansijske usluge, proizvodnja, prodaja, isporuka i plaćanje robe i usluga u sve većoj meri postaju integrisani putem mobilnih aplikacija. Pri tome ovi tokovi podataka i procesi ne mogu biti zaustavljeni zabranama putovanja ili carinama jer danas mobilne aplikacije nezadrživo prate i opslužuju sve procese, od isporuke robe i usluga, pa sve do samih njihovih plaćanja. Takođe i digitalni podaci danas lako menjaju zemlju porekla, prateći prodaje i isporuke velikog obima i vrednosti. Dok su zapadne zemlje u velikoj meri još uvek vezane za klasičnije sisteme, institucije i regulatorne okvire korišćenja kreditnih kartica, Istok se suočava sa pravom digitalnom revolucijom, nalazeći se pod rastućim uticajem mobilnih tehnologija, digitalnih plaćanja, mobilnih aplikacija i blokčejn tehnologija. Živimo u vremenima digitalne privrede koja omogućuje sveprisutno i nesmetano odvijanje robnih i uslužnih trgovinskih tokova na globalnom nivou (Vasko 2020).

Kao što je već rečeno, trgovinski ratovi su prerasli u svojevrsni fenomen koji obeležava savremenu svetsku privredu. Najveću štetu daljoj ekspanziji globalizacije ne nanose samo globalni konflikti i zdravstveni problemi, već i aktuelni trgovinski ratovi koji ugrožavaju uspostavljene međunarodne ekonomske odnose. Pored borbe za ostvarivanjem uticaja na određenoj teritoriji, trgovinski ratovi podrazumevaju i primenu protekcionističke politike i mera zaštite domaćeg tržišta (carina i vancarinskih barijera) i uglavnom su *inspirisani* povećanom međunarodnom konkurencijom i političkom motivacijom. U svom sadašnjem obliku, ovi ratovi utiču i na digitalnu sferu, uz svoje ozbiljne posledice po destabilizaciju globalne privrede jer sprečavaju dalji privredni rast, kao i dalju integraciju nacionalnih ekonomija u globalnu privredu. Nezavisno od toga da li se radi o ofanzivnim, defanzivnim ili strateškim trgovinskim ratovima, oni u svom pokušaju ostvarivanja globalne hegemonije nanose štetu pojedinačnim privredama.

Aktuelne strategije vođenja trgovinskih ratova počele su da se prilagođavaju novoj realnosti, odnosno uslovima digitalizacije privrede. Dok su raniji trgovinski ratovi bili nešto konkretniji i *opipljiviji*, noviji ratovi su se *preselili* u virtualni prostor koji danas dominira globalnom privredom.

Danas se digitalni trgovinski ratovi odvijaju na liniji između vlada savremenih zemalja, zatim vlada i velikih korporacija, kao i između samih pojedinačno posmatranih kompanija. U prvom slučaju se obično radi o trgovinskim ograničenjima koja se odnose na tehnološke barijere u virtualnom prostoru, a posebno o zahtevima za prenos patenata, izvornih kodova, poslovnih tajni, otkrivanju digitalnih algoritama, kao i o potpunoj zabrani prekograničnih tokova podataka, filtriranju internet sadržaja, zabrani obavljanja trgovinskih operacija i sl. U ovu grupu trgovinskih ograničenja još spadaju i razne barijere lokalizaciji podataka, tehnološke barijere pružanju internet usluga, razna pitanja vezana za elektronsku autentifikaciju i digitalni potpis, prepreke za korišćenje digitalnih proizvoda i elektronskih platformi i dr. Sa druge strane, trgovinski ratovi između vlada i korporacija obično obuhvataju visokotehnološke proizvode i informaciono-tehnološku (IT) robu i usluge. Oni se ne odnose samo na ograničavanje prometa sofisticiranih dobara i usluga, već i na zabranu rada afilijacija inostranih korporacija u zemlji domaćinu stranih ulaganja (Frolova 2021, str. 144-149). Naposljetku, dok se očekuje da će tehnološke korporacije jednog dana delovati na globalnoj sceni poput savremenih vlada, danas je u sve većoj meri prisutan i novi koncept *tehnacionalizma* (*techno-nationalism*), kao načina razumevanja uticaja savremenih tehnologija na društvo i kulturu, koji podrazumeva njihovu upotrebu sa svrhom unapređivanja nacionalističkih agendi, promovisanja povezanosti i jačanja nacionalnog identiteta.

1.6 Noviji trgovinski ratovi u međunarodnim ekonomskim odnosima

Istorijski posmatrano, veći i poznatiji trgovinski ratovi datiraju iz XIX i XX veka. Među najznačajnijim se ističu: a) Prvi i Drugi opijumski rat koji su vođeni u periodu od 1839. i 1860. godine, b) već pomenuti Smut-Havljev zakon o carinama iz 1930. godine, c) Pileći ili Kokošiji ratovi (Chicken Wars) sa početka 60-tih godina prošlog veka, d) Američko-japanski trgovinski rat automobilima (US–Japan Automobile Trade War) iz 80-tih godina XX veka, e) Rat testeninama iz 1985. godine (1985 Pasta War) koji je bio vođen između administracije predsednika Ronalda Regana (Ronald Reagan) i Evrope i f) Ratovi bananama (Banana Wars). Međutim, međunarodna trgovina je postala još intenzivnija u tekućem, XXI veku uporedo sa digitalizacijom privrede i povećanjem broja instrumenata

trgovinske politike. Za vreme administracije predsednika Baraka Obame (Barack Obama) vođeni su valutni i carinski rat između SAD i Kine, sa svojim jakim posledicama po funkcionisanje celog sveta. Konačno će i sam predsednik SAD Donald Džon Tramp (Donald John Trump) ostati zapamćen po brojnim kontroverznim, a ponekada i agresivnim odlukama i protekcionističkim planovima, dok je i sâm period pandemije koronavirusa *Covid-19* takođe bio obeležen rastom pretnji od uvođenja prepreka nesmetanom odvijanju međunarodne trgovine (Karmakar i Sebak 2021, str. 3). Predsednik Tramp je u julu 2018. godine odlučio da uvede carine na uvoz robe iz Kine vredne 34 milijarde U.S. dolara, čime je i zvanično započeo jedan od novijih trgovinskih ratova u istoriji čovečanstva. Ovaj je rat, pod izgovorom zaštite nacionalne bezbednosti SAD, bio pokrenut unilateralnim povećanjem američkih carinskih stopa na uvoz aluminijuma i čelika iz Kine.

Prvi opijumski rat je bio vođen između kineske dinastije King (Qing) i Britanskog carstva u periodu između 1839. i 1842. godine zbog odluke Kine da britanskoj *Istočnoindijskoj kompaniji* zabrani uvoz tog opijata. Drugi Opijumski rat je bio vođen u periodu od 1856. do 1860. godine kada je Velika Britanija zajedno sa Francuskom primorala Kinu na to da se *otvori* za strane trgovce i da ih oslobodi uvoznih dažbina. Oba ova rata su značajno oslabila dinastiju King, utirući put i modernizaciji Kine. Američki predsednik Herbert Huver (Herbert Hoover) je sa ciljem da spreči dalji pad cena akcija i da zaštiti domaću privredu i poljoprivredu 1930. godine potpisao Smut-Havljev zakon o carinama. U međuvremenu je predsednik Huver proširio delokrug Zakona na oko 20.000 proizvoda iz raznih sektora privrede. Ova mera je uspešno uticala na smanjenje uvozne zavisnosti SAD sve dok druge zemlje nisu počele da im se svete i da *uzvrćaju udarac* na isti način, dovodeći čak i do pada izvoza SAD za 61% u narednih tridesetak godina. Ovaj rat je ujedno pojačao i efekte Velike depresije (Great Depression), zbog čega je ovaj zakon konačno i bio ukinut usvajanjem novog, Zakona o recipročnim trgovinskim sporazumima (Reciprocal Trade Agreements Act) iz 1934. godine kojim je Kongres SAD dao ovlašćenja svom predsedniku da pregovara o bilateralnim trgovinskim sporazumima bez njegovog prethodnog odobrenja.

Francuska i Nemačka su početkom 60-tih godina prošlog veka uvele visoke carinske stope na uvoz piletine iz SAD jer je došlo do pada tražnje za evropskim pilećim mesom na tlu Evrope. SAD su *odgovorile* na ovu meru uvođenjem viših carina na mnogu evropsku robu, uključujući i francuski brendi i *Folkswagenove (Volkswagen)* autobuse. Uprkos ovim merama i velikom gubitku za potrošače, Francuska i Nemačka su zadržale svoje visoke carine na uvoz pilećeg mesa iz SAD. Otprilike 25 godina nakon toga je

administracija američkog predsednika Regana podigla carinske stope na uvoz testenine iz Evrope, a nakon što su se evropske zemlje oglašavale o žalbe SAD u vezi sa tretmanom američkih citrusa na evropskom jedinstvenom tržištu. Evropske zemlje su na ovu meru SAD uzvratile povećanjem carina na uvoz limuna i oraha iz SAD. Međutim, tokom avgusta 1986. godine su obe strane potpisale sporazum kojim su okončale spor u vezi sa trgovinom citrusima, dok je u oktobru 1987. godine bio okončan i spor u vezi sa trgovinom testeninama. Konačno, evropske zemlje su 1993. godine sa ciljem da ograniče uvoz banana u svoje nekadašnje afričke kolonije uvele visoke carine na uvoz banana iz Južne Amerike. Pošto su američke kompanije u svom vlasništvu imale većinu farmi banana u Južnoj Americi, SAD su u vezi sa ovim pitanjem Svetskoj trgovinskoj organizaciji podnele osam odvojenih žalbi. U vidu *odgovora* na ovaj potez SAD, Evropska unija (EU) se 2009. godine složila sa tim da postepeno smanji uvedene carine na uvoz ovih banana, da bi tek 2012. godine zvanično i potpisala sporazum sa južnoameričkim zemljama kojim je bio okončan dvadesetogodišnji trgovinski Rat bananama (Mishra 2018).

U poslednje vreme je došlo i do rasta antiglobalističkih osećanja u razvijenim zemljama, što se odrazilo na pobedu administracije predsednika Trampa, njegov trgovinski rat protiv Kine, ishod referendumu o BREXIT-u, ali i na pojavu nacionalističkih ekonomskih poriva drugih velikih globalnih *igrača*. Ovi trendovi bi dalje mogli da dovedu do novog *talasa* trgovinskih sukoba, koji bi čak mogli da prouzrokuju jače negativne efekte s obzirom na činjenicu da su sada globalna privreda i industrijski lanci snabdevanja mnogo složeniji i integrisaniji nego što su ikada do sada bili. Procene govore o tome da su savremenim trgovinskim ratovima u najvećoj meri izložene neke od najosetljivijih industrijskih i privrednih grane poput automobilske industrije, poljoprivrede, prehrambene industrije, transporta i saobraćaja (Abad 2018). Sva ova kretanja su u potpunosti suprotna konvencionalnom verovanju u to da je globalizacija pozitivno delovala na razvoj globalne privrede i da su razvijene privrede imale najveće koristi od nje. Zamišljena kao proces globalne integracije dobara, usluga, kapitala, rada, tehnologija, informacija i drugih faktora proizvodnje, globalizacija je bila zasnovana na njihovom slobodnom kretanju unutar i između zemalja, kao i na pretpostavci o njihovoj efikasnoj alokaciji i supstituciji. Međutim, ovaj proces nije rešio problem ograničene mobilnosti rade snage između i unutar zemalja, koji je dalje doveo do njene dislokacije u nekim razvijenijim zemljama sveta. Danas živimo u svetu veštački nametnutih imigracionih barijera koje ograničavaju slobodno kretanje radne snage, dok unutar savremenih zemalja rigidnosti tržišta rada i odsustvo njihove savršene supstitucije ograničavaju

preusmeravanje radne snage iz opadajućih u rastuće sektore privrede. Svi ovi trendovi prirodno dovode i do enormnih nejednakosti u dohotku (Oramah i Dzene 2019).

Najveću pažnju u međunarodnim trgovinskim odnosima izaziva noviji trgovinski sukob na relaciji između SAD i Kine. Kina je sa svojim visokim stopama rasta tokom protekle dve decenije i najvećim trgovinskim suficitom u razmeni sa SAD počela da ugrožava pozicije samih SAD na globalnom tržištu. Poznato je da carine, druge vancarinske barijere i intenzivna tehnološka konkurencija nanose štetu i ugrožavaju globalnu ekonomsku integraciju. U tom smislu se globalni trgovinski i tehnološki sukobi između SAD i Kine javljaju kao rezultat osećaja ugroženosti i zabrinutosti SAD za svoju poziciju, što bi sve moglo da dovede i do udaljavanja ovih privreda, trajne globalne recesije i novih geopolitičkih sukoba i tenzija (Steinbock 2018, str. 515). Pored toga se može reći i da SAD i druge napredne privrede danas više nisu predvodnice savremenog procesa globalizacije, kao i da su u ovoj tehnološkoj i razvojnoj *igri* počele da prepuštaju mesto Kini i drugim zemljama u razvoju. Predsednik Tramp je svojim nacionalističkim predizbornim sloganom *Amerika na prvom mestu* (America first) objavio napuštanje postojećih, ali i potencijalnih sporazuma o slobodnoj trgovini, najavljujući novu protekcionističku eru u trgovinskim sukobima SAD sa ostatkom sveta. U tom duhu su SAD izašle iz Transpacifičkog trgovinskog sporazuma (Transpacific Trade Agreement) zadajući snažan udarac razvoju slobodne trgovine na globalnom planu, ali i ekonomskoj perspektivi same zemlje.

Ovim trendovima je svakako doprineo i prijem Kine u STO 11. decembra 2001. godine koji je ostao ispod *radara* šire globalne javnosti i promenio život i standard mnogih ljudi širom sveta. Prijem ove zemlje u članstvo u STO je promenio *pravila igre* i geostratešku poziciju SAD, evropskih zemalja, većeg dela Azije i svih zemalja koje poseduju vredne ekonomske i energetske resurse poput nafte, gasa i plemenitih metala. Neki autori smatraju da u ovom epskom geopolitičkom događaju *leže* koreni globalne neravnoteže i nedavnih ekonomskih i finansijskih kriza. Od tog momenta Kina je započela svoj privredni uspon koji ju je doveo do statusa druge najveće privredne sile na svetu, ukazujući na to da je moguće ostvariti simbiozu razvoja inovativnog tehnološkog društva i političke kontrole. Dok je do 2000. godine globalna uloga ove zemlje bila minorna, ulazak Kine u STO je najavio masovnu transformaciju globalnog društva potpomognutu njenom kvalifikovanom i jeftinom radnom snagom, visokotehnološkim proizvodnim procesima i dobrim odnosom između Vlade Kine i zapadnih multinacionalnih kompanija. Na taj način se Kina uspešno uključila i u

globalne lance proizvodnje i snabdevanja, dovodeći do enormnog rasta njene privrede i iskorenjavanja ekstremnog siromaštva. Dok je ova zemlja 2000. godine bila sedmi najveći izvoznik robe na svetu, ona danas, sa svojom stopom rasta od 15%, zauzima prvu poziciju u ovim procesima.

Kina je u međuvremenu uspešno razvijala i svoju infrastrukturu izgradivši najveću globalnu mrežu autoputeva dužine od otprilike 161.000 kilometara koja povezuje oko 99% gradova sa više od 200.000 stanovnika. Kina je ujedno postala i najveći svetski izvoznik čelika na kojem je i zasnovala razvoj svoje automobilske i industrije električnih uređaja. Pored toga, ova zemlja je od svog ulaska u STO gotovo udesetostručila proizvodnju i izvoz čelika, čineći oko 57% njegove globalne proizvodnje. Ova zemlja je takođe prerasla u dominantni izvor globalnog snabdevanja u elektronskoj industriji, industriji odeće, proizvodnji igračaka i nameštaja, dovodeći do *obaranja* izvoznih cena širom planete. Na taj način je privredni razvoj Kine ponudio svetu ogromno izvozno tržište, što se odrazilo i na dramatičan pad radnih mesta u SAD i drugim zapadnim zemljama. Čini se i da politika SAD nije uspeła da amortizuje neizbežne udarce konkurencije iz Kine na neke sektore privrede, produžujući trgovinski skepticizam i na administraciju predsednika Džozefa Bajdena (Joseph Biden). *Tajna uspeha* ove zemlje leži i u činjenici da je ona na vreme strateški isplanirala svoja savezništva da bi stekla pristup značajnim količinama retkih zemljanih materijala koji će joj omogućiti željenu adaptaciju na klimatske promene. U opisanim bi se okolnostima predviđena geopolitička strategija zapadnih zemalja mogla postepeno suočiti sa neuspehom (Islam 2022).

Epilog ovog trgovinskog rata je odveć poznat. Ovo je bio trgovinski sukob između dve najveće globalne privrede koji je od 2018. godine počeo uveliko da *potresa* ceo svet. Ovaj je trgovinski rat bio započet uvođenjem trgovinskih barijera i viših carinskih stopa na robu iz Kine sa ciljem zaštite američkog industrijskog sektora, a pre svega sektora proizvodnje aluminijuma i čelika, automobilske industrije i tehnološki naprednih industrijskih grana. Ovaj trgovinski sukob je imao i svoju političku dimenziju, utičući na brojne proizvođače i potrošače širom sveta putem međusobno integrisanih lanaca proizvodnje i snabdevanja. Iz njega je samo manji broj zemalja imalo direktne koristi i to su bile one zemlje koje su uspele da *popune* tržišne *praznine* izazvane uvedenim trgovinskim restrikcijama. Za razliku od njih, veći broj zemalja se ipak suočio sa negativnim posledicama ove krize poput nestabilnosti tržišta kapitala, pada cena hartija od vrednosti, nestabilnosti deviznih kurseva, inflatornih pritisaka i dr. SAD su započele ovaj trgovinski rat u jeku svog rastućeg trgovinskog deficita u razmeni sa Kinom, ali i strukturnih manjkavosti svoje privrede,

izraženog budžetskog deficita i povećanih investicija u odnosu na domaću štednju. Pri tome je u tom periodu Kina iz SAD u velikoj meri uvozila kapitalna dobra, mašine i uređaje, razne oblike intelektualne svojine i tehnološki napredne obrasce poslovanja. U to vreme je u američkom javnog diskursu bilo prisutno i mišljenje da Kina kupuje i preuzima američke kompanije po nerealno niskoj ceni, dolazeći na taj način do gotovih naprednih tehnoloških rešenja. SAD su takođe optužile Kinu i za to da je namerno devalvirala vrednost svoje valute (juana) da bi poboljšala svoju konkurentnost na globalnom tržištu (Tkalčević, Matić i Šegota 2021, str. 385-399).

Uvedene trgovinske restrikcije SAD na kinesku robu su dovele do rasta uvoznih cena, koje su dalje uticale na rast cena gotovo svih domaćih američkih proizvoda, a samim tim i do pada tražnje za njima. Trgovinski sukob na relaciji SAD i Kina je počeo da jenjava potpisivanjem trgovinskog sporazuma između ovih zemalja 15. januara 2020. godine, koji je predvideo rast uvoza američkih dobara i usluga i poljoprivrednih proizvoda u vrednosti od 200 milijardi U.S. dolara u Kinu, kao i smirivanje trgovinskih tenzija između njih. Međutim, ovaj sporazum ipak nije predvideo smanjenje isplate subvencija za kineske kompanije, koje su im inače obilato pomogle u usponu i *osvajanju* globalnog tržišta. Sporazum je samo predvideo smanjivanje trgovinskih tenzija između dve zemlje koje su usporile globalni rast, nanele štetu američkim proizvođačima i izazvale probleme u obe privrede (Beta 2020).

Pandemija koronavirusa *Covid-19* je dovela do dramatičnog rasta protekcionističkih mera i trgovinskih ograničenja širom sveta, čemu su značajno doprineli i BREXIT i trgovinski rat na relaciji između SAD i Kine. Mnogo je dokaza o tome da ograničenja slobodne trgovine i uvođenje restrikcija na mobilnost ljudi, roba, usluga i kapitala dovode do neto ekonomskih gubitaka za sve zemlje. Na taj način je i sam trgovinski konflikt između SAD i Kine prouzrokovao smanjenje kumulativnog realnog dohotka SAD u vrednosti od 6.9 milijardi U.S. dolara samo tokom prvih 11 meseci 2018. godine, sa dodatnim troškovima carinskih nameta od oko 12,3 milijardi U.S. dolara. SAD su se pod uticajem protekcionističke politike predsednika Trampa takođe suočile i sa rastom cena poluproizvoda i finalnih proizvoda, kritičnim promenama u lancima snabdevanja, smanjenim izborom i dostupnošću uvozne robe i većim cenama na domaćem tržištu. Amity, Redding i Weinstein (2019, str. 13) su čak procenili i da je rast američkih carinskih stopa do kraja 2018. godine povećao gubitak blagostanja SAD za 1,4 milijardi U.S. dolara mesečno. Druge zemlje su *odgovorile* na ovu meru SAD na sličan način, što je krajnje izvesno uticalo i na pad njihovog realnog

dohotka. Takođe i ekonomske procene efekata BREXIT-a ukazuju na to da opiranje globalizaciji obično nosi sa sobom izvesne dodatne troškove. Političke odluke poput nametanja ograničenja na imigraciju radne snage i subvencionisanja domaće proizvodnje mogu generisati značajne dugoročne privredne gubitke u jednom društvu. Pri tome je pandemija dodatno pogoršala efekte ovakve retorike ekonomskog nacionalizma, ukazujući i na povećanu potrebu za razumevanjem odnosa između trgovinske liberalizacije i internacionalizacije, s jedne, i međunarodnih migracija sa druge strane. Makroekonomska i mikroekonomska istraživanja ukazuju na to da globalne migracije mogu podstaći privredni oporavak kroz podsticanje spoljne trgovine, ulaganja, autsorsinga (*outsourcing*) i aktivnosti ofšoringa (*offshoring*) (Lodefalk, Hatzigeorgiou i Alm 2021). Na ovaj način ofšoring, kao proces premeštanja poslovnih procesa i funkcija u inostranstvo, omogućuje direktno uključivanje migranata i *online* zaposlenih iz inostranstva u savremene privredne tokove i dalju promociju procesa globalizacije. Proces autsorsinga je takođe, kao proces zadržavanja ključnih aktivnosti (*core activities*) u jednoj zemlji u kojoj data kompanija ima svoje sedište i prenošenja pratećih aktivnosti (*supporting activities*) u zemlje sa nižim troškovima faktora proizvodnje (Madžar 2022, str. 72), doprineo i većem uključivanju migranata u globalne privredne aktivnosti.

Postoje mnogobrojni dokazi koji ukazuju na to da međunarodne migracije podstiču procese internacionalizacije, globalizacije i regionalizacije. One dovode do rasta izvoza u zemljama imigracije u odnosu na obim uvoza jer rast njihovog stanovništva direktno podstiče njihove spoljnotrgovinske aktivnosti. Rezultati istraživanja takođe ukazuju na to da imigranti imaju važan uticaj na trgovinu heterogenim proizvodima, što upućuje i na zaključak da uticaj migracija na spoljnu trgovinu zavisi od učešća migranata u tokovima informacija, ali i od samih njihovih karakteristika, veština, znanja i kvalifikacija. Takođe i brojna mikroekonomska istraživanja sugerišu da su *talasi* imigracije direktno zaslužni za rast izvoza pojedinačnih preduzeća, sa visokokvalifikovanim migrantima koji mogu dati najveći doprinos spoljnotrgovinskim procesima, stranim direktnim ulaganjima (*foreign direct investments-FDI*), ofšoringu, autsorsingu i drugim oblicima internacionalizacije i globalnog rasta (Lodefalk, Hatzigeorgiou i Alm 2021).

1.7 Najnoviji trgovinski rat između zapadnih zemalja i Rusije

SAD su, nakon najnovije invazije Rusije na Ukrajinu koja je započela 24. februara 2022. godine, zajedno sa zemljama G7 (Italijom, Japanom, Kanadom, Nemačkom, Francuskom i Velikom Britanijom) i zemljama EU

pokrenule svojevrsni trgovinski rat protiv Rusije, ukidajući joj status povlašćenog trgovinskog partnera i zabranjujući uvoz mnogih ruskih proizvoda. Kao što ćemo videti u nastavku teksta, invazija Rusije na Ukrajinu predstavlja eskalaciju veoma dugog rusko-ukrajinskog sukoba koji je počeo davne 2014. godine aneksijom Krima od strane Rusije. Rusija je još tokom 2021. godine započela gomilanje svojih vojnih trupa duž svoje granice sa Ukrajinom pod izgovorom borbe protiv neonacizma i zaštite svojih sunarodnika iz istočnog dela Ukrajine. U svetlu mogućeg širenja NATO saveza na Istok pridruživanjem Ukrajine ovoj alijansi, ruski predsednik Vladimir Vladimirovič Putin (Владі́мир Владі́мирович Пу́тин) je krajem februara 2022. godine započeo svoju specijalnu vojnu operaciju ulaskom na teritorije samoproglašениh republika Donjeck i Lugansk. Nekoliko trenutaka nakon toga usledilo je i raketiranje većih ukrajinskih gradova, uključujući i Kijev, nakon čega je Rusija pokrenula i veliku kopnenu invaziju iz tri pravca (sa severa, istoka i juga) na Ukrajinu. Ukrajina je na ovaj napad *odgovorila* opštom mobilizacijom, uvođenjem vanrednog stanja i momentalnim prekidom bilateralnih odnosa sa Rusijom. Ovaj napad je naišao na široku osudu međunarodne zajednice, ali i važnijih međunarodnih organizacija poput Generalne skupštine Ujedinjenih nacija (General Assembly of United Nations), Međunarodnog suda pravde (International Court of Justice), Saveta Evrope (Council of Europe) i dr. Drugo poglavlje ove monografije je upravo posvećeno detaljnijem pregledu novije istorije razvoja Ukrajinske krize.

U vidu odgovora na ovaj njen napad, SAD i evropske zemlje su uvele sankcije Rusiji ukidajući joj status povlašćenog trgovinskog partnera, a samim tim i mogućnost trgovine pod najpovoljnijim mogućim uslovima koji uključuju niske carinske stope, mali broj trgovinskih barijera i najveći mogući dozvoljeni uvoz proizvoda i usluga iz Rusije. Ovaj potez zapadnih zemalja zadao je težak *udarac* ruskoj privredi koja se inače nalazi na *rubu* duboke recesije. Svetska trgovinska organizacija je još u aprilu 2022. godine predvidela da će ove sankcije zapadnih zemalja ostaviti jake posledice po komercijalne trgovinske usluge i privredu Rusije, ali i po nagli rast globalnih cena, smanjenje isporuka robe i pad globalne tražnje uzrokovan padom poverenja potrošača i preduzeća (The Economist Times 2022). SAD su takođe prestale sa uvozom ruske nafte i gasa, dok su i zemlje G7 uvele sankcije većem broju ruskih oligarha, poslovnih ljudi, političara i bankara. Dok su SAD zabranile svoje investicije u Rusiji i iz nje povukle veliki broj svojih kompanija, zemlje G7 su preduzele korake u pravcu blokade pristupa Rusije sredstvima Međunarodnog monetarnog fonda (International Monetary Fund-IMF) i Svetske banke (World Bank-WB). Rusija je inače tokom 2019.

godine bila 26. po veličini trgovinski partner SAD, dok je njihova spoljnotrgovinska razmena iznosila oko 28 milijardi U.S. dolara. Takođe su u martu 2022. godine SAD zabranile izvoz luksuznih dobara u Rusiju, uključujući i satove, odeću, vozila, alkohol i nakit (Rojters 2022). Nakon ovog, usledili su i noviji *paketi* sankcija Ruskoj Federaciji. Tako je, na primer, Šesti *paket* sankcija protiv Rusije iz juna 2022. godine obuhvatio embargo na rusku naftu i naftne proizvode, ali i druge sankcije usmerene protiv velikih ruskih banaka, oligarha i medijskih kuća. Ovim potezom je bilo obustavljeno oko 90% izvoza ruske nafte u Evropu i nekih proizvoda hemijske industrije, dok su takođe i neke veće ruske i beloruske banke bile blokirane u SWIFT-u, sistemu za međunarodna bankarska plaćanja. Šesti *paket* sankcija uvedenih Rusiji predvideo je i neka izuzeća za zemlje koje nemaju izlaz na more (Mađarsku, Češku i Slovačku) i kojima je bio odobren prelazni period za potpunu primenu mera predviđenih ovim naftnim embargom (Radio slobodna Evropa 2022).

Međunarodni monetarni fond (MMF) procenjuje da će embargo i oštre trgovinske i finansijske sankcije uvedene Rusiji na uvoz nafte i gasa pričiniti ozbiljnu štetu ruskoj privredi u srednjem roku. Ova institucija takođe očekuje da će sankcije dovesti do velikog smanjenja vrednosti izvoza iz neenergetskog sektora Rusije. Da bi sprečila neželjeni odliv kapitala, Centralna banka Rusije (Central Bank of Russia-CBR) je povećala referentnu kamatnu stopu i uvela je sveobuhvatnu kontrolu tokova kapitala. Pored toga je i povlačenje većine inostranih kompanija nanelo štetu mnogim domaćim sektorima privrede, uključujući i avijaciju, finansije, IT industriju i poljoprivredu. S obzirom na sve, MMF očekuje dalju kontrakciju privrede Rusije, sa značajnim padom privatnih ulaganja i potrošnje, koji se može samo delimično nadoknaditi povećanom fiskalnom potrošnjom. Rusija se takođe suočava i sa gubitkom pristupa savremenoj tehnologiji, stranim ulaganjima i padom faktorske produktivnosti (Kammer 2022). Pored toga, mnoga ruska preduzeća danas imaju probleme sa uvozom mikročipova, delova za automobile, hemikalija, mašina, rezervnih delova, ambalaže i dr. Takođe su i nestašice sirovina i rezervnih delova primorale neka preduzeća poput japanskog proizvođača automobila *Tojote* (Toyota) na to da privremeno obustave svoje poslovne aktivnosti, dok se smatra da će izvoz robe preuzeti ulogu glavnog nosioca ruske privrede. Naime, zahvaljujući rastu globalnih cena i snažnoj tražnji za robom, prihodi od izvoza bi čak mogli tokom 2022. godine da utiču i na rast suficita platnog bilansa Rusije na 14% BDP-a. Ovakav trend bi dalje mogao da ojača rusku rublju i njenu privredu, ograničavajući i pad realnog BDP-a zemlje na 10,4%. Pri tome, Evropska banka za obnovu i razvoj (European Bank for Reconstruction and

Development-EBRD) navodi da je inflacija u Rusiji skočila sa 9,2% u februaru na 16,7% u martu 2022. godine, zbog čega je i Centralna banka Rusije povećala svoju referentnu kamatnu stopu na 20%. Iako je veliki deo njene imovine i poslova u inostranstvu sada *zamrznut*, prihodi od izvoza energenata i kontrole kapitala su pomogli monetarnim vlastima u stabilizaciji deviznog kursa rublje i izbegavanju pritisaka na platni bilans. U međuvremenu su i prihodi Rusije od izvoza ostali stabilni usled kontinuirane prodaje nafte i prirodnog gasa većem delu sveta, kao i rasta globalnih cena energenata (European Parliament 2022).

Sa druge strane, Centralna banka Rusije ukazuje na zaustavljanje pada poslovnih aktivnosti u zemlji, kao i na njihove različite trendove u različitim sektorima privrede. Pad privrednih aktivnosti u Rusiji uzrokovan je odnosom agregatne ponude i tražnje, dok mnoga domaća preduzeća u ovom trenutku teže ka tome da poboljšaju svoje proizvodne performanse i logistiku. Takođe Banka ukazuje i na pad realne aktivnosti potrošača usled rasta sklonosti ka štednji i pada realnih prihoda. Ova institucija u svom zaključku naglašava da je stvarni pad privrednih aktivnosti u drugom kvartalu 2022. godine bio manji od očekivanog, dok je i pad uvoza usled nametnutih trgovinskih i finansijskih ograničenja bio veći od pada izvoza, što bi sve moglo dovesti i do manjeg pada realnog BDP-a Rusije u odnosu na prvobitna očekivanja (Central Bank of Russia 2022).

1.8 Ekonomske sankcije

Institucija ekonomskih sankcija je nastala početkom XX veka sa ciljem da se proces globalizacije iskoristi za potrebe odbrane doktrine liberalnog internacionalizma. U vidu posebne alternative vođenju rata, ekonomske sankcije danas dominiraju savremenim političkim i ekonomskim kretanjima. One su u izvesnoj meri i paradoksalne jer su osmišljene sa ciljem da spreče rat, dok se istovremeno intenzivno zasnivaju na njegovim razornim tehnikama. Dok se ekonomske sankcije često svode na potpuno onemogućavanje uvoza, izvoza i tranzita za sve ili pojedinačne vrste roba izvesne zemlje, one su najčešće podstaknute političkim motivima i odlukama (Madžar 2022, str. 215-216). Pored toga, ekonomske sankcije se često uvode i u vidu *odgovora* na velike geopolitičke izazove poput pretnji od terorističkih i nuklearnih napada i konflikata. One se danas često nameću od strane savremenih vlada i međunarodnih organizacija sa ciljem da utiču na strateške odluke vladinih i nevladinih tela koja ugrožavaju njihove interese ili krše ustaljene međunarodne norme ponašanja. U poslednje vreme su ovu meru spoljnotrgovinske politike intenzivno sprovodile zapadne zemlje u vidu

reakcije na nuklearni program Severne Koreje, pretnje destabilizacijom iz Irana, Sirije i Venecuele, a sada i na vojnu intervenciju Rusije u Ukrajini.

Ekonomске sankcije se obično definišu kao prekidanje uobičajenih trgovinskih i finansijskih odnosa, u skladu sa spoljnom i bezbednosnom politikom neke ili grupe zemalja. Pri tome, ekonomske sankcije mogu biti sveobuhvatne prirode, sprečavajući odvijanje redovnih komercijalnih aktivnosti ili mogu biti ciljane, kada imaju svrhu da blokiraju odvijanje transakcija sa izvesnim pojedincima, preduzećima ili grupama ljudi. Postoji i posebna vrsta takozvanih *inteligentnih* ekonomskih sankcija (*smart economic sanctions*) koja je usmerena na minimiziranje patnji i stradanja nevinih civila. Ekonomske sankcije mogu imati različite pojavne oblike, uključujući i zabranu putovanja, *zamrzavanje* imovine, embargo na trgovinu oružjem, ograničenja na korišćenje kapitala, smanjenje iznosa strane pomoći, razna trgovinska ograničenja (Masters 2019), potpuni trgovinski embargo i zaplenu imovine. One mogu u ozbiljnoj meri pogoditi sankcionisanu državu imajući u vidu brz rast međunarodne trgovine i ekonomske međuzavisnosti savremenih zemalja. Pored toga, one se mogu uvoditi unilateralno, od strane jedne zemlje, ili multilateralno kada ih uvodi grupa zemalja ili međunarodnih organizacija.

Trgovinski embargo predstavlja posebnu vrstu ekonomskih sankcija koja se javlja u formi široke zabrane trgovinske razmene, iako ponekada može da uključi i neka izuzeća u slučaju snabdevanja hranom ili lekovima u humanitarne svrhe. Uspeh ekonomskih sankcija se može meriti ostvarivanjem željenih političkih ciljeva ili štetom koju su nanele određenoj zemlji, pojedincima i njenom stanovništvu. Bez obzira na njihovu svrhu i ciljeve, ekonomske sankcije gotovo uvek dovode i do pojave gubitaka za kompanije koje imaju svoja poslovna sedišta u zemlji koja ih nameće. Primeri uvedenih ekonomskih sankcija su brojni, posebno u novijoj privrednoj istoriji i, na primer, uključuju ograničenja uvoza robe na teritoriju Sjedinjenih Američkih Država (SAD) iz kineskog regiona Šinđang (Xinjiang) koja su uvedena zbog kršenja ljudskih prava Ujgura (Uighurs) i sankcije SAD na promet robe sa Kubom. Takođe su SAD i zemlje EU uvele sankcije ruskim zvaničnicima i kompanijama nakon aneksije Krima od strane Rusije, ali i nedavno po pokrenutoj invaziji Rusije na Ukrajinu. Takođe je u ovom kontekstu potrebno pomenuti i ekonomske sankcije uvedene Južnoj Africi za koje se smatra da su doprinele njenoj mirnoj tranziciji u demokratsko društvo, kao i sankcije protiv Iraka i režima iračkog predsednika Sadama Huseina (Saddam Hussein) koje ipak nisu uspele da ga svrgnu sa vlasti dovodeći do humanitarne katastrofe (Radcliffe 2022).

Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija (UN) je 30. maja 1992. godine uveo ekonomske sankcije tadašnjoj Saveznoj Republici Jugoslaviji (SRJ) koju su činile Srbija i Crna Gora. Neposredan povod za uvođenje ovih sankcija bila su tadašnja ratna dešavanja u Bosni i Hercegovini. Sankcijama je bio zabranjen uvoz, izvoz i tranzit robe i nafte, sa izuzetkom hrane i lekova, kao i slobodan protok finansijskih sredstava, dok je SRJ bilo zabranjeno i učešće u međunarodnim sportskim manifestacijama. Takođe je bila uvedena i blokada jugoslovenskih morskih pristaništa, bio je uveden embargo na izvoz oružja u jugoslovenske republike, blokirana je imovina Jugoslavije u SAD i bilo je zabranjeno državljanima SAD da ulažu u Jugoslaviju (Vukadinović 2022). Ove su desetogodišnje ekonomske sankcije nanele ogromnu materijalnu štetu SRJ, koju neki ekonomisti procenjuju na preko 100 milijardi U.S. dolara. Pored direktnih, one su dovele i do velikih indirektnih gubitaka koji su se ogledali u zastarevanju tehnologije, gubitku stranih tržišta, siromašenju stanovništva, društvenom raslojavanju i gubitku zamajca privrednog razvoja. Primena ovih sankcija je bila krajnje neselektivna, dovodeći do toga da su njima u najvećoj meri bili pogođeni oni slojevi društva koji nisu bili odgovorni za unutrašnje političke prilike zbog kojih su one i bile uvedene. Ove ekonomske sankcije SRJ će ostati zapamćene i po nazadovanju privrede SRJ, naglom padu životnog standarda i kupovne moći, *galopirajućoj* inflaciji, *talasima* emigracije iz zemlje, psihološkim traumama stanovništva i dr. (Dašić i Džombić 2009, str. 39-40). Sankcije UN Saveznoj Republici Jugoslaviji su suspendovane početkom novembra 1996. godine nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma i usvajanja Rezolucije Saveta bezbednosti UN 1074 o njihovom formalnom ukidanju.

Izvori

1. Abad, Robert, (2018), "Trade Wars in the 21st Century: Perspectives From the Frontline", *Western Asset*, August 2018, dostupno na internet strani <https://www.westernasset.com/sg/qe/pdfs/whitepapers/trade-wars-in-the-twenty-first-century-2018-08.pdf> (pristupljeno 4. juna 2022. godine).
2. Amiti, Mary, Redding, Stephen J., Weinstein, David, (2019), *The Impact of the 2018 Trade War on U.S. Prices and Welfare*, NBER Working Paper Series, Working Paper no. 25672, National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA.
3. Beta, (2020), „SAD i Kina potpisale trgovinski sporazum”, *NI*, 15. januara 2020. godine, dostupno na internet strani

<https://rs.n1info.com/biznis/a560893-sad-i-kina-potpisale-trgovinski-sporazum/> (pristupljeno 5. juna 2022. godine).

4. Bukht, Rumana, Heeks, Richard, (2017), *Defining, Conceptualising and Measuring the Digital Economy*, Manchester Centre for Development Informatics Working Paper 68, Economic & Social Research Council, Manchester.

5. Central Bank of Russia, (2022), *Bank of Russia cuts key rate by 150 bp to 9.50% p.a.*, June 10, 2022, dostupno na internet strani <https://www.cbr.ru/eng/press/keypr/#:~:text=The%20Bank%20of%20Russia%20forecasts,it%20dropped%20sharply%20in%20April> (pristupljeno 25. juna 2022. godine).

6. Chan, James, (2022), "What is a Trade War", *Investopedia*, February 28, 2022, dostupno na internet strani <https://www.investopedia.com/terms/t/trade-war.asp> (pristupljeno 27. maja 2022. godine).

7. Dašić, David, Đ., Džombić, Ilija, J., (2009), *Uvod u ekonomiju*, Univerzitet za poslovni inženjering i menadžment Banja Luka, Banja Luka.

8. de Melo, Jaime, Olarreaga, Marcelo, (2017), *Trade Related Institutions and Development*, Development Policies Working Paper no. 199, September 2017, Foundation pour les études et recherches sur développement international, Paris.

9. European Parliament, (2022), *Economic repercussions of Russia's war on Ukraine – Weekly Digest*, May 17, 2022, dostupno na internet strani [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2022/699539/IPOL_IDA\(2022\)699539_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2022/699539/IPOL_IDA(2022)699539_EN.pdf) (pristupljeno 25. juna 2022. godine).

10. Francois, Joseph, Manchin, Miriam, (2013), „Institutions, Infrastructure, and Trade”, *World Development*, 46(2013), pp. 165-175, <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2013.02.009>.

11. Frolova, Natalya, (2021), "Strategy for the Global Trade War in the Digital Economy", *PERAET 2021, International Scientific Conference «PERISHABLE AND ETERNAL: Mythologies and Social Technologies of Digital Civilization-2021»*, European Proceedings of Social and Behavioural Sciences, pp. 144-150.

12. International Chamber of Commerce, (2012), *Cross-Retaliation Under The WTO Dispute Settlement Mechanism Involving TRIPS Provisions*, Document No. 450/1074, June 29, 2012, ICC, Paris.

13. Islam, Fajsal, (2022), „Kina, Amerika i trgovina: Skupo plaćena greška - Zapad je Kini otvorio vrata svetske trgovine”, *BBC News na srpskom*, 14. marta 2022. godine, dostupno na internet strani <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-59831724> (pristupljeno 5. juna 2022. godine).

14. Kammer, Alfred, (2022), "War in Ukraine is Serious Setback to Europe's Economic Recovery, *IMFBlog*, April 22, 2022, dostupno na internet strani <https://blogs.imf.org/2022/04/22/war-in-ukraine-is-serious-setback-to-europes-economic-recovery/> (pristupljeno 28. maja 2022. godine).
15. Karmakar, Asim K., Sebak, Jana K., (2021), "Trade War in the Twenty-First Century: A Historical Perspective", in: *Global Tariff War: Economic, Political and Social Implications*, Emerald Publishing Limited, Bingley, pp. 3-14.
16. Lechthaler, Wolfgang, Mileva, Mariya, (2018), "Who Benefits from Trade Wars?", *Intereconomics*, 53(1), pp. 22-26.
17. Lodefalk, Magnus, Hatzigeorgiou, Andreas, Alm, Carl, (2021), "Migration can play a role in the post-pandemic reboot of global trade", *VoxEU*, April 27, 2021, dostupno na internet strani <https://voxeu.org/article/migration-and-post-pandemic-reboot-global-trade> (pristupljeno 5. juna 2022. godine).
18. Madžar, Lidija, (2022), *Trgovinski aspekti međunarodne ekonomije*, Alfa BK Univerzitet, Beograd.
19. Madžar, Lidija, (2017a), „Trgovinski protekcijonizam u savremenoj svetskoj privredi“, *Globalizacija i izolacionizam*, Centar za ekonomska istraživanja Instituta društvenih nauka u Beogradu, Beograd, str. 291-299.
20. Madžar, Lidija, (2019), „Značaj digitalnih inovacija i stanje digitalne privrede u Srbiji“, *Ekonomika Srbije u 2020. godini*, (Miodrag Zec, Radovan Kovačević, Miloško Arsić i Ognjen Radonjić, red.), Naučno društvo ekonomista Srbije sa Srpskom akademijom ekonomskih nauka i Ekonomskim fakultetom u Beogradu, Ekonomski fakultet u Beogradu, Beograd, str. 297-310.
21. Madžar, Lidija, (2017b), „Značaj i uloga ekonomskih institucija u privrednom razvoju“, *Ekonomika danas: Institucije i ekonomija – Šta (ne)možemo uraditi bolje*, Četvrti naučni skup Univerziteta Istočno Sarajevo, 1-2. septembra 2017. godine, Andrićgrad, str. 187-196.
22. Masters, Jonathan, (2019), "What are economic sanctions?", *Council on Foreign Relations*, August 12, 2019, dostupno na internet strani <https://www.cfr.org/background/what-are-economic-sanctions> (pristupljeno 25. juna 2022. godine).
23. Miller, Scott, (2017), "When a "trade war" is a war", *Hinrich Foundation*, December 7, 2017, dostupno na internet strani <https://www.hinrichfoundation.com/research/tradevistas/wto/trade-wars/> (pristupljeno 29. maja 2022. godine).
24. Mishra, Asit Ranjan, (2018), "Top five infamous trade wars in history", *Livemint*, Jul 6, 2018, dostupno na internet strani

- <https://www.livemint.com/Politics/78YKGlDxbKUINTFqYEB1OP/Top-5-infamous-trade-wars-in-history.html> (pristupljeno 4. juna 2022. godine).
25. Onder, Harun, (2019), "Trade wars and trade laws", *Brookings Education*, July 9, 2019, dostupno na internet strani <https://www.brookings.edu/blog/future-development/2019/07/09/trade-wars-and-trade-laws/> (pristupljeno 3. juna 2022. godine).
26. Oramah, Benedict Okey, Dzene, Richman, (2019), "Globalisation and the Recent Trade Wars: Linkages and Lessons", *Global Policy*, September 26, 2019, <https://doi.org/10.1111/1758-5899.12707>.
27. Pettinger, Tejvan, (2022), "Economic impact of war", *Economics.Help*, February 24, 2022, dostupno na internet strani <https://www.economicshelp.org/blog/2180/economics/economic-impact-of-war/> (pristupljeno 27. maja 2022. godine).
28. Radcliffe, Brent, (2022), "How Economic Sanctions Work", *Investopedia*, February 24, 2022, dostupno na internet strani <https://www.investopedia.com/articles/economics/10/economic-sanctions.asp#citation-20> (pristupljeno 25. juna 2022. godine).
29. Radio Slobodna Evropa, (2022), „EU i službeno odobrila šesti paket sankcija Rusiji”, *RSE*, 3. juna 2022. godine, dostupno na internet strani <https://www.slobodnaevropa.org/a/eu-sankcije-paket-rusija/31881868.html> (pristupljeno 5. juna 2022. godine).
30. Rojters, (2022), „SAD ukidaju povlašćeni trgovinski status Rusije, zabranjuju uvoz ruskog alkohola i morskih plodova”, *Glas Amerike*, 11. mart 2022. godine, dostupno na internet strani <https://www.glasamerike.net/a/amerika-sankcije-rusija-trgovinski-status-ukidanje/6480390.html> (pristupljeno 5. juna 2022. godine).
31. Shambaugh, George, (2022), "Economic Warfare", *Encyclopedia Britannica*, dostupno na internet strani <https://www.britannica.com/topic/economic-warfare> (pristupljeno 26. maja 2022. godine).
32. Steinbock, Dan, (2018), "U.S.-China Trade War and Its Global Impacts", *China Quarterly of International Strategic Studies*, Vol. 4, No. 4, pp. 515–542.
33. The Columbia Electronic Encyclopedia, 6th edition, (2012), *Opium Wars*, Columbia University Press, New York, dostupno na internet strani <https://www.factmonster.com/encyclopedia/history/asia-africa/south-asia/opium-wars> (pristupljeno 29. maja 2022. godine).
34. The Economist Times, (2022), *WTO cuts 2022 trade forecast on Russia-Ukraine war, Covid-19*, April 12, 2022, dostupno na internet strani <https://economictimes.indiatimes.com/news/economy/foreign-trade/wto->

cuts-2022-trade-forecast-on-russia-ukraine-war-covid-

19/articleshow/90800559.cms (pristupljeno 25. juna 2022. godine).

35. The World Bank, (2022), *Digital Development Overview*, April 20, 2020, dostupno na internet strani <https://www.worldbank.org/en/topic/digitaldevelopment/overview#1> (pristupljeno 4. juna 2022. godine).

36. Tkalčević, Anja, Matić, Iva, Šegota, Josipa, (2021), „Trgovinski rat između Sjedinjenih Američkih Država i Kine”, *Obnovljeni život*, 2021, 76(3), str. 385-401.

37. Vasko, Tim, (2020), “The Future 'Trade War' Is Digital: It's Here And It's Hidden”, *Forbes*, March 10, 2020, dostupno na internet strani <https://www.forbes.com/sites/forbestechcouncil/2020/03/10/the-future-trade-war-is-digital-its-here-and-its-hidden/?sh=4396a3362fd2> (pristupljeno 3. juna 2022. godine).

38. Vidas-Bubanja, Marijana, Madžar, Lidija, (2019), “The Importance of Innovation and Knowledge for Economic Development of the Country and Competitive Business of Companies”, *Glasnik za društvene nauke*, Vol. 11, No. XI (2019), pp. 157-173.

39. Vukadinović, Dejana, (2022), „Jugoslavija, ekonomija, sankcije: „Primali smo platu deset maraka, a jaje na pijaci koštalo je jednu marku””, *BBC News*, 30. maja 2022. godine, dostupno na internet strani <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-61633641> (pristupljeno 25. juna 2022. godine).

O autorki monografije

Lidija Madžar je rođena u Beogradu gde je završila Desetu beogradsku gimnaziju „Mihajlo Pupin“ i diplomirala na Fakultetu za trgovinu i bankarstvo „Janićije i Danica Karić“, na Univerzitetu „Braća Karić“. Diplomom o stečenom zvanju magistra nauka stekla je 2008. godine na Fakultetu za ekonomiju, finansije i administraciju iz Beograda, odbranom magistarske teze pod nazivom „Nove tendencije u regionalnoj politici Evropske unije“. Na istom Fakultetu je 2011. godine odbranila i doktorsku disertaciju pod nazivom „Integracija Srbije u Evropsku uniju kao faktor podsticanja politike konkurencije“.

Autorka radi kao docent na Fakultetu za finansije, bankarstvo i reviziju Univerziteta Alfa BK iz Beograda, na kojem predaje grupu osnovnih ekonomskih predmeta. U svojoj profesionalnoj karijeri Lidija Madžar je radila kao asistent na Fakultetu za trgovinu i bankarstvo Univerziteta „Braća Karić“ i na Fakultetu za menadžment nekretnina Univerziteta Union iz Beograda, dok je jedno vreme bila zaposlena i kao istraživač pripravnik u Institutu ekonomskih nauka iz Beograda. Radila je i na Visokoj školi strukovnih studija u Novom Sadu kao profesor strukovnih studija.

Lidija Madžar je objavila udžbenik *Trgovinski aspekti međunarodne ekonomije*, preko 70 autorskih naučnih i stručnih članaka i preko 10 koautorskih radova u časopisima od međunarodnog i nacionalnog značaja, kao i u zbornicima radova sa brojnih domaćih i međunarodnih konferencija. Ona je Glavni i odgovorni urednik časopisa *Glasnik za društvene nauke* Univerziteta Alfa BK, dok je i aktivni recenzent časopisa *Open Science Journal*. Ujedno je bila i članica naučnog odbora Prve međunarodne konferencije *Covid-19 and Challenges of the Business World* u organizaciji Alfa BK Univerziteta i Prve međunarodne konferencije *BELECON – Business Economy Law Education Conference* u organizaciji Beogradske akademije poslovnih i umetničkih strukovnih studija iz Beograda. Lidija Madžar je i direktor Kancelarije za međunarodnu saradnju, kao i predsednica Komisije za samovrednovanje Univerziteta Alfa BK, a pored toga je angažovana i kao instruktor Kurasa iz obrade podataka u statističkom programu IBM SPSS. Autorka je i aktivni član Društva ekonomista Beograda. Govori engleski i mađarski, a služi se i francuskim jezikom.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327.5(477)
339.92

МАЏАР, Лидија, 1976-

Globalne privredne posledice ukrajinskog rata / Lidija Madžar. - Beograd : Alfa BK Univerzitet, 2022 (Beograd : 3D+). - 169 str. : ilustr. ; 25 cm

Autorkina slika. - Tiraž 100. - O autorki monografije: str. 168. - Bibliografija uz svako poglavlje.

ISBN 978-86-6461-059-9

a) Украјинска криза b) Међународни економски односи

COBISS.SR-ID 79664137